

1. Els pantans

(Front del Segre, agost de 1938)

*E*l retrò dels canons era incessant. Un martelleig cruel que cada vegada era més fort perquè, d'uns mesos ençà, la guerra s'havia encès sobtadament. Els obusos i la metralla colpejaven amb fúria la pell d'una terra bona, mosaic de colors, hostal de boscos i feixes, rius i torrents, masies, pobles i ciutats. Les fondalades s'omplien de cadàvers i els camins, de fugitius. Nius de metralladores en lloc de nius d'orenetes; trinxeres en lloc de solcs; pólvora als sembrats en lloc de llavors; en lloc de roderes de carros de barana o de vela, amples empremtes de carros de combat. Creixia l'odi entre germans i els ulls dels infants eren el refugi de la por.

Vesprejava i l'aire alleujava la xafogor que novament s'havia emparat d'aquell dia d'estiu, intensament blau. Els soldats –la majoria, carrabiners d'un batalló molt disminuït– anaven arribant al poble en silenci, fatigats, suats, exhausts. Van adonar-se que hi havia moltes cases tancades.

Tenien ordres de reunir-se en un castell enrunat, a un quart d'hora de camí del poble, des d'on s'albirava una plana deslluïda per la sequera, atapeïda d'horts i fruiters, travessada per un riu vingut a menys, com cada mes d'agost, tan diferent del curs ample i impetuós dels mesos de primavera, quan recull la neu fosa dels cims on té el naixement, a més de dos mil metres d'altura, entre parets abruptes. Un riu desitjat pels estratèges dels dos exèrcits enfrontats.

Abans de pujar al castell, els homes es van detenir a la plaça porxada de l'església per refrescar-se amb l'aigua de la font. Amb prou feines parlaven. Alguns buidaven les butxaques dels pantalons i compartien la fruita que havien collit als camps abandonats que hi havia al costat del riu. D'altres preferien fumar, asseguts al mig de la plaça, mentre amb la gorra intentaven en va apartar les mosques que els assetjaven. Una nena els observava des del darrere de les cortinetes blanques d'una finestra. Però no tots els homes d'armes havien pujat al poble. Al riu hi havia quedat un escamot vigilant els ponts, l'armament i els muls.

L'horitzó, inabastable, retenia l'última claror del dia. Quan els soldats, empesos per la gana, arribaren a l'esplanada que hi havia davant de les runes del castell, la llum començava a esvair-se i la foscor, finalment, s'apoderà del poble. No hi havia lluna. El retruny dels canons havia minvat. La tropa sopava amb els ulls fets en el plat d'alumini. Sense miraments ni normes d'educació, aquells homes avesats a tota mena de penúries devoraven la minsa ració alimentària: bròquil, serves, figues seques i pa fet amb farina de blat de moro. A la tenda de

campanya que servia d'infermeria es va encendre un llum de carbur. Dos soldats joves deliraven a causa de la febre.

–Paludisme, la febre dels pantans –havia diagnosticat el dia abans el comandant responsable de Sanitat–. Haurérem d'evacuar-los si no milloren.

Un silenci gairebé absolut anava impregnant tot el poble. Els únics sorolls que se sentien eren els cants dels grills i la respiració d'alguns soldats que, ajaguts sobre les màrfegues, s'havien adormit mastegant les últimes restes del sopar. D'altres els imitarien ben aviat, rendits com estaven després d'haver treballat tot el dia en la construcció d'una passarel·la i dos ponts de barques que l'endemà, abans de clarejar, els havien de facilitar l'establiment d'un cap de pont al marge dret del riu. L'operació era una maniobra de distracció que formava part de l'ofensiva republicana per recuperar la comunicació entre les dues zones en què havia quedat dividit el territori republicà el mes d'abril de 1938.

Si alçaven els ulls, els soldats que feien el primer torn de guàrdia descobrien un cel esquitxat d'estrelles. Tant de silenci i tanta bellesa resultaven estranys en aquella contrada encesa per la guerra.

A les tres de la matinada, el llum de la infermeria es va apagar i un altre va parpellejar al punt de vigilància del riu. Era el senyal d'un perill imminent. De seguida ressonà una canonada. Un gos grinyolà i corregué a amagar-se sota un carro de baranes.

–De pressa, tothom al refugi! –cridà un capità fora de si, mentre els seus ulls buscaven el lloc on havia caigut el primer projectil–. Desperteu-vos, vinga, si no voleu morir esventrats!

El refugi era el soterrani del castell, un lloc humit i pudent, niu de rates, al qual s'accedia per l'escala que hi havia al final d'una mina, una de les escasses parts d'aquell edifici secular en què només es distingien quatre parets malmeses.

Mig adormits i atordits per l'ensurt d'aquell atac inesperat, els soldats es precipitaren sense control cap a l'escala. No s'hi veien, i més d'un baixà a rodolons aquells esglaons desgastats i insegurs. Alguns deixaven anar crits d'esglai; d'altres, renegaven. Però sabien que havien de romandre en silenci, amb un bastonet a la boca i les mans a les orelles, estirats sobre el greixum que cobria les llambordes d'aquella antiga presó. Un dels dos malalts palúdics sanglotava.

El retrunyiment era ensordidor. Glopades de foc il·luminaven el cel nocturn. Van començar a caure les parets d'algunes cases, danyades per l'impacte de l'artilleria, i ben aviat la barana del campanar va saltar pels aires. Les pedres caigueren al mig de la plaça i feren un gran estrèpit. Talment dirigits per un imant diabòlic, els projectils obrien esvorancs arreu, indiscriminadament, dintre i fora del poble: a les teulades i a les golfes de les cases, als carrers empedrats, a les eres, als corrals i als horts. També als tossals propers, a la plana i a la llera del riu. L'atac de l'artilleria rebel durà ben bé una hora, fins que el poble quedà amagat per un núvol de pols i fum. Com si hagués desaparegut. Les febles parets del castell també foren abatudes.

Quan el capità ordenà a la tropa que abandonés el refugi, els soldats van notar la coïssor de la pólvora als narius i a la llengua. Alguns es protegiren amb caretes antigàs. S'havien de moure amb precaució perquè no veien res. Un carrabiner

trepitjà el cos sense vida d'un company que no havia tingut temps d'entrar al soterrani. Darrere seu, un noi que duia el braç esquerre embenat va estar a punt d'ensopegar amb un altre cadàver.

–Deixeu-los! –bramà l'oficial–. No podem perdre temps. Hem de travessar el riu abans que l'enemic torni a castigarnos. Vinga, som-hi, som-hi!

Els homes coneixien el camí carreter que duia al riu. La por els empaitava per aquell indret flanquejat d'oliveres bordes que semblaven fantasmes engrandits per l'obscuritat. Molts preferien baixar pel dret, com feres acorralades, sense por de caure o d'anar a espetegar contra els troncs recargolats d'aquells arbres centenaris.

En arribar al riu, la tropa s'adonà que el bombardeig havia deixat inservibles la passarel·la i un dels dos ponts de barques. Un cavall esbudellat jeia ran de l'aigua, tenyida de color vermell. El milicià que l'havia volgut retenir quan s'escapava, atemorit pel soroll, també havia perdut la vida.

–Déu meu! –va dir en veu baixa un dels soldats més joves, els ulls negats de llàgrimes, en sentir el relat dels fets.

El capità va manar que el pas del riu comencés immediatament. Calia aprofitar els últims instants d'aquella nit desgraciada. Els homes que arrossegaven els animals i l'artilleria de campanya caminaven pel pont de barques. Uns altres buscaven un lloc on l'aigua no els arribés més amunt de la cintura. N'hi havia que havien trobat una passera una mica més avall, en un revolt suau del curs de l'aigua.

Una remor sorda, estranya, omplí de pànic el paratge quan tot just acabava d'iniciar-se la travessia i la gran ma-

joria de militars i milicians encara era a la riba esquerra del riu. Tothom s'aturà. No entenien què passava. Molts homes alçaren els ulls cap al cel, ignorants que aquella nova amenaça arribava, traïdora, pel mateix riu. Un caporal se n'adonà:

–Una riuada! –cridà molt alarmat. Endevinava el que estava a punt de passar–. Han obert les comportes dels pantans! Fora, sortiu del riu!

El soroll esdevingué eixordador, i el riu, crescut de manera inesperada, arrasà el pont de campanya i s'endugué amb una prepotència imponent tot el que va trobar: les armes, els carros de combat, els cavalls i els soldats que es trobaven al mig del riu. En estendre's a dreta i esquerra, l'aigua arrossegà els homes que encara no havien pogut passar i els qui ja havien arribat a l'altra banda. Ni els uns ni els altres no van tenir temps de reaccionar.

El desconcert entre la tropa era absolut. Els qui sabien nedar intentaven debades escapar dels remolins. Però no hi havia escapatòria possible. L'aigua, tèrbola i cada cop més abundant, llançava els cossos dels combatents atrapats per la inundació contra les roques que sobresortien i els arbres de les vores del riu. Després, els remolins els feien desaparèixer. Els crits de socors quedaven absorbits pel fragor de la riuada. La nova arma dels estrategs de la guerra, vigilada des de feia dies per nius de metralladores en dos dels embassaments del riu, havia resultat mortífera. Tant o més que les que s'havien assajat fins aleshores.

El combat va viure el seu últim acte quan, al cap de poca estona, l'aviació de l'exèrcit rebel va aparèixer per sorpresa. Els avions tenien la consigna d'abatre els soldats que

s'haguessin salvat de la inundació. S'acostaven tant com els era possible al riu i deixaven caure les bombes l'una darrere l'altra. L'atac va fer més esgarrifosa la mortaldat d'aquella batalla.

Des de dalt del turó, el poble, convertit en una pila de runes, sense cap senyal aparent de vida, guardava a la memòria un dels episodis més tristos de la seva llarga història.